

D.J. Jordaan

Interpretatiewe strategieë en betekenis - 'n herlees van "Ná 'n besoek aan die dieretuin"

Abstract

Interpretation is powerfully influenced by the reader's ideological orientation. This is illustrated by means of a re-interpretation of D.J. Opperman's poem "Ná 'n besoek aan die dieretuin", in which the typological intertext of the 'oorredingslied' (song of persuasion), activated by the motto of the poem, is taken into account. The alternative reading of the poem generated in this way is validated by integrating key textual elements at present not taken into account by leading critics, notably Grové.

1. Inleiding

Die dinamiese aard van die prosesse waardeur die mens se ideologiese oriëntering voortdurend aangepas word, het, soos reeds goed bekend in terme van 'n postmoderne literatuurbeskouing, 'n fundamentele invloed op die wyse waarop 'n leser 'n teks interpreteer. Dié dinamiek kan in terme van die interaksie tussen leser en teks beskryf word as 'n 'tweerigtingverkeer' tussen die leser en die teks: die leser 'verander' die teks om in te pas by sy unieke ideologiese oriëntasie, maar die teks het terselfdertyd 'n impak op die leser waardeur sy oriëntasie subtiel beïnvloed word. Dié tweerigtingverkeer tussen teks en leser genereer voortdurend nuwe betekenisimplikasies en uiteindelik selfs alternatiewe interpretasies.

'n Tipologie wat die ideologiese oriëntering (in die breedste sin van die woord) van die teks in terme van die konvensies en beginsels in, om en onderliggend daaraan beskryf, is dus binne 'n postmoderne konteks 'n waardevolle instrument vir interpretasie. Om dit te demonstreer, wil ek spesifiek op 'n herwaardering van Opperman (1987:73) se "Ná 'n besoek aan die dieretuin" fokus. My keuse val juis op hierdie gedig omdat ek aan die hand van 'n 'klassieke' teks met 'n 'gekanoniseerde' interpretasie wil illustreer watter fundamentele rol ideologiese oriëntering¹ in die literêre kritiek speel, en in besonder hoe

¹ Ek gebruik die term *ideologiese oriëntering* in die konteks van Barthes (1981) se siening van ideologie as daardie maatskaplike, kulturele, teologiese, politieke, ekonomiese en tegnologiese sisteme of kodes wat dit vir die individu moontlik maak om te kommunikeer en sy leefwêreld en die lewe self as sinvol óf sinloos te ervaar. Martin (1987:42) se siening van ideologie as "... not simply a 'false consciousness', but a structuration without which no communication would be possible at all" komplementeer dié beskouing.

dit interpretasie mede-bepaal. Binne die bestek van 'n enkele artikel kan 'n volledige tipologie uit die aard van die saak nie beskryf word nie; gevolglik sal ek in my betoog slegs vlugtig verwys na 'n enkele tipologiese model wat direk betrekking het op die gedig onder bespreking.

2. Leserverwagting en interpretatiewe strategieë

In Wiehahn (1988:180) se vergelyking van die interpretatiewe strategieë gevolg deur vyf eksegete van Wilma Stockenström se gedig "Die Eland" kom sy tot die gevolgtrekking dat interpretasie "'n konvensionele aktiwiteit (is) wat teksopvatting, poëtiese konvensies en interpretatiewe strategieë in gebruik neem wat identifiseerbaar en beskryfbaar is". Hirsch (1967:72) beklemtoon die leser se *verwagting* as rigtinggewende element wat onder meer bepaal watter interpretatiewe strategie hy ten opsigte van 'n bepaalde teks sal volg:

... the details of meaning that an interpreter understands are powerfully determined by his meaning expectations. And these expectations arise from the interpreter's conception of the type of meaning that is being expressed.

Hirsch se "meaning expectations" kan in verband gebring word met Snyman (1983:5) se "oorspronklike referensies" wat bepaal hoe 'n leser 'n teks sal verstaan:

... die oorspronklike referensie was 'n noodsaaklike vertrekpunt om die gedig raak te lees, en het as brug gedien om in die abstrakte wêreld van die implikasie te beland.

Die leser se "meaning expectations" of "oorspronklike referensies" waarborg nie 'n geldige interpretasie van die teks nie, en 'n leser sal volgens Hirsch (1967:74) selfs poog om tekselemente so te manipuleer dat dit sy oorspronklike verwagting van wat die teks beteken, ondersteun. Wiehahn (1988:177) noem in hierdie verband die "vindingryke interpretatiewe operasies" en "interpretatiewe maneuvres" wat lesers bewerkstellig ten einde hul waarneming van tekstuele elemente in ooreenstemming te bring met hul eksegeese. Dié interpretatiewe maneuvres kan gesien word as bewuste, serebrale pogings om die kloutjie by die oor te bring; aan die ander kant moet in gedagte gehou word dat die interpreteerder se literêr-teoretiese en *ideologiese* oriëntering (in die sin wat Barthes die woord gebruik) bepaal watter tekselemente hy as belangrik en watter tekselemente hy as minder belangrik sal beskou. Wiehahn (1988:182) stel dit soos volg:

Enersyds lyk dit of die leser se interpretasie op belangwekkende wyse deur tekstuele aanwysings bepaal word; andersyds deur die leser se interpretatiewe oriëntasie wat aan bepaalde elemente van die teks belangrikheid toeskryf. (My kursivering D.J.J.)

Die wyse waarop 'n leser se "meaning expectations" of "oorspronklike referensies" sy interpretasie van 'n teks rig, blyk duidelik uit Grové (1953:40) se interpretasie van D.J. Opperman (1987,73) se gedig "Ná 'n besoek aan die dieretuin":

Ná 'n besoek aan die dieretuin

Hebban olla vogala ...

Twee kraaie het hul nes gemaak
van stukkies draad;

en in staalkoue
ver van riete en riviere afgesluit
broei rooivinke en wildepoue
nog hul eiers uit:

in ysterhokke
ver van rantjies en langgras
werp ape en die waterbokke
nog hul kleintjies af;

net in 'n enkelkamer ek en jy
van hulle vreugde afgeskei.

Die gedig is ook deur verskeie ander kritici bespreek, onder andere Nienaber-Luitingh en Nienaber (1971:113,114), Lindenberg (1965:61) en Van Heerden (1963:53). Grove (1953:40) se interpretasie word egter in hooftrekke aanvaar en geniet 'n prominente plek in die gekanoniseerde literêre kritiek:

Oppervlakkig gesien, handel die gedig oor diere in 'n dieretuin, maar eintlik gaan dit oor die moderne mens in die stad. Daarom is die titel "Ná 'n besoek aan die dieretuin"; dis 'n besinning op so 'n besoek, en in die slotverse word ons dan ook met 'n soort skrik voor die heillose lot van die mens gestel. In meer as een opsig deel hy die lot van die diere, maar in een essensiële opsig is die enkelkamerbewoner slegter daaraan toe as die diere: die woningnood het vir hom die opbou van 'n gesin onmoontlik gemaak.

Ten einde hierdie interpretasie van die gedig te ondersteun, skryf Grové belangrikheid toe aan dié tekselemente wat sy 'oorspronklike referensie' oor die tipe teks en die 'betekenis' daarvan ondersteun, terwyl hy die elemente wat dit ondermyn, ignoreer of minder belangrik ag. Die motto "Hebban olla vogala ...", wat baie duidelik 'n literêre verwysing is en as sodanig 'n kardinale rol in 'n interpretasie van die gedig te speel het², word in Grove se interpretasie buite rekening gelaat. Dat die motto van die gedig nie in Grove se interpretasie in berekening gebring word nie, kan gekonstrueer word as 'serebrale manipulasie' ten einde die teks in ooreenstemming te bring met sy eksegese.³ Veel waarskynliker is egter Wiehahn (1988:182) se tese dat die leser (as interpreteerder wat 'betekenis' toeken) onbewus is van sodanige 'manipulasie' omdat sy interpretatiewe oriëntasie aan bepaalde elemente van die teks belangrikheid toeskryf, terwyl dit ander elemente van mindere belang ag, en selfs ignoreer.

'n Bepaalde ideologiese oriëntering waarvolgens die stad as verwerde en dekadente ruimte teenoor 'n idilliese platteland gestel word⁴, vorm die basis van Grové se interpretasie van

---

² Vgl. die besondere belang wat Nienaber-Luitingh en Nienaber (1971:50,114) aan hierdie motto as literêre verwysing heg.

³ Bekker (1971:26) wys in hierdie verband daarop dat verskeie uitgawes van *Negester oor Ninevé* die gedig sonder motto opneem. Op grond van hierdie "uit-en-in-en-uit van die vers-as-motto" voer hy aan dat "'n mens eintlik hier op die grens verkeer van die funksionaliteit al dan nie van die motto". Opperman se *Versamelde Poësie* (1987) behou egter die motto en bevestig daardeur dat die motto 'n integrale deel van die gedig is.

⁴ Na 'n idee van W.S.H. du Randt

die gedig as sou dit gaan oor "die heillose lot" van die stadsmens met sy "woningnood". Binne bundelverband is die teenstelling van dekadente stad en idilliese platteland, soos Grové dit implisiet interpreteer, nie vergesog nie; vergelyk maar net in hierdie verband "Ballade van die grysland". Dat dié tipering van die stad egter sonder meer op 'n eensydige wyse van toepassing gemaak word op "Ná 'n besoek aan die dieretuin", kom daarop neer dat die positiewe perspektief op die stad wat ook in die bundel voorkom, genegeer word. Daardeur word die reddende "Negester" en die verwante motief van die "peerboom" (wat in die steenkoolerf wit blom) té eensydig buite rekening gelaat.

Van meer direkte belang vir my interpretasie is egter die sinvolle integrasie van die motto van die gedig, 'n regstreekse aanhaling uit die Oud-Wesnederfrankiese pennekrabbel van die elfde eeu:

Hebban olla vogala nestas begunnan
hinase hi(c) (e)nda thu uug ... mbida ...e nu

Hierdie ooredingslied in-die-kleine is welbekend in die Afrikaanse en ook Dietse⁵ literêre kritiek en die onderwerp van indringende ontleding, onder andere deur Du Randt (1964) wat dit op oortuigende wyse interpreteer as 'n liefdesverklaring waarin die spreker sy aanbod op fyn-psigologiese wyse so inkleef dat die aangesprokene geen ander keuse het as om sy aanbod te aanvaar nie. Du Randt wys in hierdie verband op die argumentstruktuur wat berus op 'n teenstelling van "alle" en "behalwe" (olla / hinase) waardeur die aangesprokene ter wille van konformering aan die norm gedwing word om toe te gee aan die *implisiete* eis van die spreker, naamlik om met 'n nes te begin.

Bekker (1971:28) meld die moontlikheid dat Opperman se gedig as 'n liefdesverklaring geïnterpreteer kan word op grond daarvan dat die "Hebban olla vogala"-krabbel gelees word as "die ongebonde uitnodiging van 'n minnaar aan sy beminde". Hy gee in sy artikel geen aanduiding daarvan dat hy bewus is van Du Randt se ontleding nie en kom tot sy gevolgtrekking hoofsaaklik na aanleiding van W.J.H. Caron se ontsyfering van die onduidelike 'stert' van die krabbel (...mbida...e nu) as "wat wachten we nu". Op grond hiervan betwyfel hy Nienaber-Luitingh en Nienaber (1971:114) se verklaring van die motto as 'n literêre verwysing waardeur die "tydgrense" van die moderne mens se frustrasie met 'n steriele stadsomgewing "uitgebrei (word) tot in die verre verlede, minstens tot die ontstaan van die 'liefdesvers' uit die vervloë eeu". Volgens Bekker (1971:27) bevestig Caron se ontsyfering van die slotgedeelte van die pennekrabbel dat "dit nie 'n gefrustreerde spreker is wat in dié vers aan die woord is nie: 'Al die voëls het neste begin behalwe ek en jy; wat wag ons nog?' Met ander woorde: laat ons insgelyks doen. Dit is die ongebonde uitnodiging van 'n minnaar aan sy beminde". Die motto tree volgens hom dus wel "verrykend" op "... deur dié ongebonde uitnodiging in 'n kontrasterende en ironiese verband met die woorde van 'n teenswoordige minnaar te plaas".

---

⁵ Die gesprek in Afrikaans is natuurlik 'n voortsetting van 'n tradisionele debat oor twee uiteenlopende interpretasies van die pennekrabbel, wat soos Knuvelder (1970:13) aantoon, saamgevat kan word in die sienings van De Smet en Van Mierlo waarvolgens die fragment onderskeidelik as 'n religieuse uiting van verlange na die geestelike rus van die klooster as nes, en as 'n speelse minnedig beskou word.

3. Tekstuele integrasie

In die lig van die voorafgaande blyk daar gronde te wees om Grové se interpretasie dat "die woningsnood" vir die spreker in Opperman se gedig "die opbou van 'n gesin onmoontlik maak" te bevraagteken.

Daar is egter ook tekstuele gronde vir 'n lesing waarvolgens die "wodingsnood" *nie* die opbou van 'n gesin onmoontlik maak nie, en dat die spreker juis deur middel van 'n argument waarin die dierpare in die dieretuin 'n analogie vir die menspaar se situasie word, die aangesprokene probeer oortuig om *wel* met 'n gesin te begin.

In navolging van die *olla vogala*-model wat deur middel van die motto betrek is, word die voëlpare in die dieretuin geteken as sinnebeelde van die menslike paartjie, soos Grové tereg opmerk.⁶ Die oorreder vestig eers sy maat se aandag op die kraaie (strofe 1), dan op die rooivinke (strofe 2) en vervolgens op die ape en die waterbokke, waardeur die fokus op subtiele wyse vanaf die diere tot die mens verskuif word, en die analogie tussen die dierpare en die menspaartjie bevestig word.

Die dierpare en die menspaartjie toon voorts ook ten opsigte van die ruimte waarin hulle hul bevind 'n duidelike ooreenkoms: albei groepe verkeer in "gevangenskap" - staalkoue en ysterhokke in die geval van die diere en 'n enkelkamer in die geval van die menspaar. In sterk teenstelling met die ooreenkomste tussen die twee groepe ervaar die diere ten spyte van hul gevangenskap in 'n teennatuurlike ruimte vreugde, terwyl die menspaar volgens strofe vier van dié vreugde "afgeskei" is. Dié "vreugde" verwys duidelik na die vreugde van ouerskap wat die diere smaak. Omdat die menspaar nie dié vreugde deel nie, is hulle in meer as een opsig "afgeskei": hulle vorm inderdaad nie 'n paar nie, maar staan as enkelinge, as 'n "ek en jy" (strofe 4) teenoor mekaar.

Grové se tese dat die "wodingsnood" verantwoordelik is vir die skeiding tussen die "ek" en die "jy" hou nie rekening met 'n sleutelwoord in die vierde strofe van die teks nie - die woordjie "net", beklemtoon deur die bevoorregte posisie aan die begin van die versreël, die omkeer van die normale woordorde asook die klankverband met die "nog, nog"-konstruksie. Volgens Hirsch (1967:72) kan die geldigheid van 'n interpretasie juis getoets word daaraan dat dit alle tekstuele elemente sinvol integreer - iets wat Grové se interpretasie nie doen nie.

Die prominensie van "net" vestig myns insiens die aandag daarop dat die spreker in die gedig hul omstandighede in terme van die dierpare se situasie *relativeer*. Hiervolgens is die enkelkamer in verhouding tot die staalkoue 'n veel gunstiger liefdesruimte. Die spreker sê by implikasie: in weerwil van die kil, teennatuurlike omgewing waarin die diere hul bevind, smaak hulle die vreugde van ouerskap, terwyl ek en jy, in omstandighede wat *relatief* veel gunstiger is, onself die vreugde van ouerskap ontsê. By implikasie roep hy dus die geliefde op om ook "n nes te begin", ten spyte van, en miskien juis as gevolg van die situasie waarin hulle verkeer.

---

⁶ Vgl. in hierdie verband Grové (1953:41) se beskrywing van die "biologiese koers" in die gedig.

4. 'n Tipologiese model

Bekker het dus gelyk dat "Ná 'n besoek aan die dieretuin" nie 'n gedig oor liefdesfrustrasie is nie, maar inderdaad 'n oorredingslied. Noudat ek *tekstuele* gronde vir die interpretasie van "Ná 'n besoek aan die dieretuin" as 'n oorredingslied verskaf het, wil ek meer lig werp op die wyse waarop die tipologiese interteks hierdie interpretasie steun. Ten einde dit te doen, illustreer ek kortliks die normsentriese oorredingsstrategie wat in die gedig ontgin word aan die hand van 'n enkele welbekende model:

My liewe kokkenennetjie

Daar was eenmaal 'n wewenaar
van by die veertig jaar
en hy voel tog so die eensaamheid
in 'n wêreld vol verdriet.

Daar was 'n haas en 'n jakkals en 'n das
en die voëls in die wilgerboom

My liewe kokkenennetjie, my liewe klein dingetjie
almal het maats, net ekke nie

A, my liewe kokkenennetjie, my liewe klein dingetjie
Almal het maats, net ekke nie. (Vgl. Cassalegio, 1970:70.)

Die uiterse woordekonomie en doodnugtere toon van dié oorredingslied is opvallend. Hier is geen maanskyn en rose nie; die geliefde se skoonheid word ook nie besing nie, kortom: die *Roman de la Rose*-tradisie van oorreding waarvolgens die idilliese aard van die liefdesverhouding beklemtoon word, ontbreek heeltemal.

In die plek daarvan gebruik die oorreder 'n argument wat sterk steun op *implikasie*: 'n bepaalde norm waarvolgens "almal maats het" word indirek ontgin as 'n uitnodiging aan die kokkenennetjie om sy "maat" te word.

'n Opvallende verwantskap met "Ná 'n besoek aan die dieretuin", veral ten opsigte van woordekonomie en toon is opvallend. Soos in die geval met "Ná 'n besoek ..." boei die hegte struktuur en die wyse waarop uiterlike bou en innerlike argumentgang 'n sintese vorm. In die eerste en derde strofes gaan dit oor die oorreder se eensaamheid. Beide strofes is vierreëlig en omsluit die tweereëlige tweede strofe. Tipografies vorm die tweede strofe dus die middelpunt van die gedig, terwyl dit ook die kern van die oorredingsargument vorm.

Die eerste strofe kan gesien word as 'n soort eksposisie, aangebied deur middel van 'n derdepersoonsvertelperspektief. Dié vertelperspektief ondersteun die nugtere toon van die eerste twee strofes. Deur middel van woordplasing en die verbreking van die rympatroon word die woorde "eensaamheid" en "verdriet", sleutelbegrippe vir die oorredingsargument, op die voorgrond geplaas. Daar word egter nie daarop uitgebrei nie, en die kriptiese aard

van die mededeling verleen trefkrag daaraan.

Die tweede strofe, wat ten opsigte van inhoud *aanvanklik* nie 'n duidelike verband met die eerste strofe het nie, word deur middel van die parallelle "daar was"-konstruksie tog duidelik daarmee geskakel. Verdere ooreenkomste wat dui op 'n verband tussen die strofes is die perspektief, die ekonomiese woordgebruik en die nugtere toonaard wat in beide strofes voorkom. Die gevolg van die noue skakeling tussen strofes een en twee is dat 'n verwantskap of ooreenkoms tussen die wewenaar en die haas, jakkals, das en die voëls geïmpliseer word. Die betekenis van dié identifikasie word aanvanklik slegs op 'n subtiële wyse gesuggereer deur die ontwikkelingsgang in die opnoem van die diere: daar word eers gepraat van 'n haas, 'n jakkals en 'n das (duidelik enkelinge en as sodanig sinnebeelde van die wewenaar) en dan eers van "die voëls in die wilgerboom". Die fokus verskuif dus vanaf die wewenaar, haas, jakkals en das as enkelinge na die samesyn van die voëls as paar. Die verwysing na die wilgerboom - opvallend omdat dit die enigste 'romantiese' ruimtelement in die vers is - is 'n subtiële vooruitwysing na die eintlike bedoeling van die spreker, naamlik om die aangesprokene in 'n liefdesverhouding te betrek. Dit word eers finaal duidelik in die derde strofe wanneer die spreker sy eensaamheid met die saamwees van andere kontrasteer:

Almal het maats, net ekke nie.

Die verandering in vertelperspektief wat by die derde strofe intree, is opvallend. Dié oënskynlike 'struktuurfout' het die samestellers van die *F.A.K.- Sangbundel* beweeg om die eerste strofe soos volg aan te pas:

*Ek was eenmaal 'n wewenaar ...
en ek voel tog so die eensaamheid.*

(De Villiers,1961:91)

Benewens die feit dat hierdie aanpassing die oorredingsargument heeltemal omvergooi,⁷ gaan die uiters funksionele perspektiewisseling wat ten nouste saamhang met die algehele verandering van toonaard in die derde strofe daardeur verlore. Dié kontras ten opsigte van toonaard ondersteun die basis van die argument, naamlik die kontrastering van die eensaamheid van die enkeling met die (geïmpliseerde) vreugde van die liefdespaar.

Die voorafgaande bouprinsiepe waardeur die verrassingseffek van reël 2, strofe 3 bewerkstellig word, die versluerde doel van die oorreder eensklaps duidelik word en die oënskynlike gebrek aan verband tussen strofes een en twee terselfdertyd opgehef word, maak van hierdie gedigjie inderdaad 'n model-oorredingslied van die tipe waarin 'n norm-sentriese argument ontwikkel word. Ek glo ook nie dat die baie duidelike ooreenkomste met Opperman se "Ná 'n besoek aan die dieretuin", veral ten opsigte van die *voël*-motief, die ekonomiese woordgebruik, die nugtere toonaard en die uiters funksionele simmetriese bou blote toeval is nie!

---

⁷ Indien die "ek" van die derde strofe gelykgestel word aan die "wewenaar" van die eerste strofe - wat blykens die verledetydvorm ("was") kennelik nie meer wewenaar is nie - word die basis van die oorreder se argument ("almal het maats, net ekke nie") onsinnig.

5. Dinamiese interpretasie

Kennis van die beginsels en konvensies van die liefdesliriek het dit in hierdie geval moontlik gemaak om elemente wat nie deur Grové se interpretasie geïntegreer is nie, naamlik die motto en die "nog, nog, net"-konstruksie, sinvol te integreer in 'n alternatiewe interpretasie wat, hoewel dit geen aanspraak kan maak op eksklusiewe geldigheid nie, tog 'n meer genuanseerde perspektief op die gedig bied.

Omdat die konvensies en beginsels wat die leser se persepsie van die 'betekenis' van 'n teks sterk beïnvloed in wese verband hou met die grammatiese, semantiese en kulturele kodes (Scholes, 1982) wat in die teks vervat is én dit 'omring', bied dit 'n sleutel tot die 'kodes' van 'n teks in die vorm van die beeldkenmerke, 'reëls', struktuur-noodsaaklikhede en ideologiese agter- en ondergrond wat 'n tipe teks konstitueer. Die waarde hiervan vir die generering van betekenisimplikasies en uiteindelik interpretasie word deur Hirsch (1967:93) onderskryf:

(Knowledge of D.J.J.) ... the types must be shared in order to carry implications, and (...) they would not be shared if the interpreter did not know the type ...

Dit beteken nie dat die leser deur sy herkenning van 'n teks as behorende tot 'n bepaalde tipe daardeur 'geprogrammeer' word tot 'n bepaalde enkelinterpretasie nie; De Jong (1986:99) se dekonstruktiewe lesing van Louw se gedig "Jy was 'n kind" wat die fenomenologiese betekenis-konvensie onderliggend aan die tradisionele leeswyse van die liefdesgedig omverwerp en sodoende nuwe 'uitgestelde' betekenis-moontlikhede skep, is juis gefundeer in kennis van die konvensies en beginsels van die liefdesliriek as 'n besondere tipe teks.

En is dit nie uiteindelik die kern van 'n *dinamiese* manier van lees waardeur die stagnering en uiteindelige kanoniserings van interpretasies teengewerk word nie?

6. Bibliografie

- Barthes, Roland. 1981. *Theory of the Text*. In: Young, Robert (ed.). *Untying the Text*. London : Routledge & Kegan Paul. p. 31-48.
- Bekker, Pirow. 1971. Die "gedig" vir die gedig. *Standpunte*, 25(1):26- 28. Okt.
- Casalaggio, M. (red.). 1970. *Goue gerf*. Johannesburg : Voortrekkerpers.
- De Jongh, M. 1986. Die liefdesgedig as eie onmoontlikheid. In: Senekal, J. (red.) *Teks-leser-konteks*. Johannesburg : Perskor. p. 99- 111.
- De Villiers, D. (et al). 1961. *Nuwe F.A.K.-sangbundel - Woorde-uitgawe*. Kaapstad : Tafelberg.
- Du Randt, W.S.H. 1964. "Alla vogala ..." Die geheim van twee neslose voëls. *Tydskrif vir Letterkunde*, 2(4):61-65. Nov.
- Grové, A.P. 1953. *Woord en wonder*. Kaapstad : Nasou.
- Hirsch, E.D. 1967. *Validity in Interpretation*. New Haven : Yale University Press.
- Knuvelder, G.P.M. 1970. *Handboek tot de geschiedenis der Nederlandse letterkunde*. Deel I. 's Hertogenbosch : L.C.G. Malmberg.
- Lindenbergh, E. 1965. *Inleiding tot die Afrikaanse letterkunde*. Pretoria : Academica.
- Martin, P.J. 1987. The Angst of Waiting. A Deconstructive Reading of Luke 12:35-40. *Tydskrif vir Literatuurwetenskap*, 3(2):42-55.
- Nienaber-Luitingh, M. & Nienaber C.J.M. 1971. *Woordkuns*. Pretoria : J.L. van Schaik.
- Opperman, D.J. 1987. *Versamelde poësie*. Kaapstad : Tafelberg/Human en Rousseau.

- Scholes, Robert. 1982. *Semiotics and Interpretation*. New Haven : Yale University Press.
- Snyman, Henning. 1983. *Mirakel en muse*. Kaapstad : Perskor.
- Van Heerden, Ernst. 1963. *Rekenskap*. Kaapstad : Nasboek.
- Wichahn, Rialette. 1988. Die interpretasie van interpretasie. In: Coetzee, Ampie (et al). *Woorde open die beskouing*. Durban : Butterworths. p. 173-185.

Universiteit van Port Elizabeth

